

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan Askerî Yardımlarına Bir Örnek: Osmanlı Birliklerinin Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi Kararı Etrafındaki Tartışmalar*

Bilge KARBI**

Özet

Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olarak yer almışlardır. Dört yıl gibi, beklenenden uzun süren savaş iki devletin ilişkilerini her alanda etkilemiştir. Askerî ilişkilerden sosyo-kültürel ilişkilere kadar farklı birçok alanda ittifakın izlerini görmek mümkündür. İttifakın temel konularından bir tanesi de Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti arasındaki askerî yardımlardır. Nitekim savaş boyunca müttefikler arasında gerek ticaret, gerekse yardım amaçlı canlı bir ilişki görülmüştür. Galiçya Cephesi'ne gönderilen 15. Kolordu da buna bir örnektir. Bu çalışmada askerî destek amaçlı olarak görülen kararın arkasında yatan siyasi nedenler gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu sayede askerî yardımların yapısına farklı bir bakış açısı getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Galiçya Cephesi, Askerî Yardım, Pallavicini, Enver Paşa

An Example of the Military Aids Between the Ottoman Empire and Austria-Hungary During the First World War: Debates on the Decision of the Sending of Ottoman Troops to the Galician Front

Abstract

Austria-Hungary and the Ottoman Empire were allies in the First World War. An unexpectedly long war has affected the relations of the two countries in every aspect. It is easy to see the effects of the alliance in various fields from military to socio-cultural relations. One of the major topics of the alliance was the military support between Austria-Hungary and the Ottoman Empire. Indeed during the war, active commercial and support relations were observed between the allies. The 15th Corps sent to the Galician Front is an example for this. In this study, the political grounds of this support, which looks like a military aid, were brought to light. Thus the intention was to bring a distinctive approach on the structure of military aids.

Keywords: Galician Front, Military Support, Pallavicini, Enver Paşa

* Bu çalışma 25.11.2015 tarihinde "Çanakkale 100: 1. Dünya Savaşı'nda Avusturyalı- Macar- Türk İttifakı" sempozyumunda sunulan bildirinin güncellenmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, karbibilge@hotmail.com

1. Giriş

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti yeni bir döneme girmiş aynı zamanda Avusturya- Macaristan ve Osmanlı Devleti ilişkilerinde de bir dönüm noktası yaşanmıştır. Avusturya- Macaristan, 1878 Berlin Antlaşması'na dayanarak Bosna- Hersek'i, Osmanlı sultanının hükümler hakkının korunmasını saklı tutarak işgal etmiştir.¹Bu adım 1908 yılında Avusturya- Macaristan'ın Bosna- Hersek'i kendi topraklarına katması ile sonuçlanmıştır. 1908 yılında Osmanlı Devleti'nin Bosna- Hersek'te egemenliğinin tam anlamıyla sona ermiş olması ve Bosna- Hersek'te yaşayan Müslüman nüfusun da etkisi, Osmanlı Devleti'nde Avusturya- Macaristan'a karşı hem diplomatik hem de toplumsal düzeyde tepki doğmasına neden olmuştur. 1908 yılında Avusturya- Macaristan'dan Osmanlı Devleti'ne ihraç edilen ticarî mallara boykot uygulanmıştır. Avusturya boykottan büyük zarar görmüştür. Birçok fabrika kapanmanın eşğine gelmiş, üretim azlığı nedeniyle işten çıkarmalar yaşanmış ve Avusturya büyük oranda hakim olduğu Osmanlı pazarını da kaybetme tehlikesiyle karşılaşmıştır.² Bunun üzerine Avusturya hükümeti harekete geçmiş ve Osmanlı hükümeti ile diplomatik müzakerelere başlanarak boykot rejimi sonlandırılmıştır. 26 Şubat 1909 tarihli protokol ile Avusturya- Macaristan kapitülasyonlar ile alakalı bazı tavizler vermeyi kabul etmiştir.³ Neticede Avusturya- Macaristan ve Osmanlı ticareti kaldığı yerden devam etse de iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerdeki mesafeli tutum sürmüştür. Bu gerginliği artıran bir gelişme de Balkan Savaşları sırasında Avusturya- Macaristan'ın Edirne'nin Bulgaristan tarafından işgalinde Bulgaristan lehinde bir tutum izlemesi olmuştur.⁴Balkan Savaşları neticesinde Avrupa'daki toprak kayıpları, askerî ve malî sorunlar Osmanlı Devleti'nin geleceği meselesi tartışmalarını tekrar Avrupa'nın gündemine taşımıştır. Savaş arifesinde Osmanlı Devleti dış politikada dört büyük sorunla uğraşmaktaydı. Doğu Anadolu'daki Ermeni reformu projesi, Kuzey Ege Adaları so-

1 Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, (çev. Hayati Torun), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 23. Avusturya'nın 1878 Berlin Antlaşması'na uzanan süreçte Balkan politikası, özellikle Bosna- Hersek üzerindeki politik manevrası, bunun İngiltere, Almanya ve Rusya ile olan ilişkilerine yansımaları konusunda bakınız: Mithat Aydın, "İngiliz- Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877- 1878)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 15, Sa. 38, Erzurum, 2008, s. 253- 288. Mithat Aydın, "Diplomasi Oyununda Aktörler ve Figüranlar: Berlin Kongresi'nde Büyük Devletler ve Bulgaristan", *Türk Tarihinde Balkanlar/ Balkans in the Turkish History*, c.2, Ed. Zeynep İskefiyeli, M.Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SABAMER) Yayınları, Haziran 2013, s.771-812.

2 Mehmet Emin Elmacı, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Güç Olarak Boykotun Siyasete Yansımaları: 1908 Avusturya Boykotajı Örneği", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:3, S: 6, 2005, s. 109. Boykotun iki devletin ticarî ilişkilerinde yarattığı sonuçların bir başka değerlendirmesi için ayrıca bkz. Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş: 1881- 1913*, (çev. Sabri Tekay), Yurt Yayınları, İstanbul 1987, s. 117.

3 Mehmet Emin Elmacı, *İttihat- Terakki ve Kapitülasyonlar*, İstanbul Homer Yayınları, 2005, s. 52.

4 F.R. Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu: 1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler*, (yay. haz. Marian Kent), çev. Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 49.

runu, Avrupa hükümetleri ile kredi anlaşması meselesi ve General Liman von Sanders Olayı.⁵Dört başlıkta da Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerine giriştikleri rekabetten izler görülür.Osmanlı Devleti'nin uluslararası sorunları Avrupalı devletlerin iç içe geçen çıkar ilişkileri nedeniyle daha da büyümüştür. Örneğin Liman von Sanders'in başında bulunduğu Askerî Heyet'in İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda reform faaliyetlerinde bulunması kararı Almanya ve Osmanlı Devleti arasındaki bir meseleyken Rusya bu gelişmeye büyük tepki göstermiştir.⁶ Savaş arifesi döneminde-Avusturya- Macaristan, Osmanlı Devleti'ne yönelik dış politikasında daha aktif bir tutum izleyerek tıpkı müttefikleri Almanya ve İtalya gibi Osmanlı Devleti'nden sermaye yatırımları, imtiyaz elde etme gibi çabalar içerisine girdiğini söylemek mümkündür.Örneğin Güney Anadolu Bölgesi'nde bazı iktisadi projeler bu dönemde gündeme getirilmiştir.⁷ Ancak Avusturya- Macaristanİtalya ve Almanya karşısında bu alanda başarılı olamadı.Temmuz Krizi⁸ ile değişen konjonktür iki devleti karşılıklı çıkarlar neticesinde birbirine yakınlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Temmuz Krizi sırasında müttefik arayışı içerisine girmesi Merkezi Devletler ile aynı tarafı seçmesi ile sonuçlanmıştır. Nitekim Temmuz Krizi ardından Avrupa'da başlayan savaşa Osmanlı Devleti de birçok diplomatik müzakerelerden sonra kısa süre içerisinde dahil olmuştur. Merkezi Devletlere doğru böyle bir adım atılmasına yönelik Osmanlı hükümeti kararsız kalsa da 22 Temmuz'da Enver Paşa, Alman Büyükelçisi Wangenheim'a Osmanlı hükümetinin İttifak devletlerine katılmasını arzuladığını bildirmiştir.⁹Osmanlı Devleti 2 Ağustos tarihinde Almanya ile imzaladığı ittifak anlaşması ile savaşa İttifak devletleri tarafında dâhil olmayı seçmiştir. 2 Ağustos tarihli anlaşma Osmanlı Devleti'nin savaşa aktif olarak katıldığı anlamına gelmemekle beraber savaştaki tarafını belirlemek adına verilmiş bir karardır. Avusturya- Macaristan, Almanya ile imzalanan ittifak anlaşmasına 5 Ağustos tarihli bir nota ile dâhil olmuştur.Osmanlı Devletisavaşa aktif bir şekilde Kasım 1914'te katılmıştır.

5 Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı İmparatorluğu Son Savaşına Nasıl Girdi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.5.

6 Alman Askeri Heyeti'nin Osmanlı ordusunda görev yapacak olması sebebiyle yaşanan siyasi kriz için bakınız. JehudaWallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, (çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, s. 126.

7 Bridge, "Habsburg Monarşisi...", s. 51.

8 Temmuz Krizi kısaca 28 Haziran 1914 yılında veliaht Arşidük Ferdinand'ın ve eşi Sofia'nın Saraybosna'da Sırp asıllı Bosnalı bir genç olan GavriloPrincip tarafından suikasta kurban gitmesi ile başlayan diplomatik gelişmelerdir. Bu dönem özellikle Avrupalı devletler arasındaki siyasi müzakerelerin incelenmesi savaşı başlatan devletin hangisi olduğu sorusu çerçevesinde incelenir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. David Fromkin, *Avrupa'da Son Yaz: 1914'teki Büyük Savaş Kim Başlattı?* (çev. Ahmet Şükrü Durukan), Alfa Yayınları, İstanbul 2015.

9 Carl Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşına Neden ve Nasıl Girdi?* (çev. Kadir Kon), Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.77.

2. Osmanlı Devleti ve Avusturya- Macaristan İttifakında Askerî Yardımlar

Osmanlı Devleti'nin savaştaki müttefiklerinin savunma sanayisi, malî yapısı, askerî olanakları hakkında bir değerlendirme yapıldığında Almanya ilk sırada gelmektedir. Osmanlı Devleti'ni savaşta ancak Almanya'nın savaş sırasındaki malî desteği, askerîyardımı tutabilirdi. Osmanlı Devleti için geçerli olan bu durum aynı şekilde diğer müttefikler Avusturya- Macaristan ve Bulgaristan için de geçerliydi.¹⁰ Her üç devlete borç ve avans veren Almanya hem müttefiklerini savaşta tutabilmek hem de bu sayede sanayisi için gerekli olan pazarın devamlılığını da sağlamak amacındaydı. Bu nedenle İngilizlerin Osmanlı Devleti'ni devre dışı bırakmak için gösterdiği çaba, Almanya'nın başta silah sanayisi olmak üzere ihtiyaç duyduğu hammaddeyi temin etmesini engellemek amacına da matuftu. İngiliz devlet adamı Balfour'un deyiimiyle İngiltere için "*bundan daha ümit verici bir hareket olamazdı.*"¹¹

Savaşa katılan devletlerin asıl hedefi şüphesiz savaştan galip bir şekilde ayrılmaktı. Mücadelenin devamı için müttefiklerin her birinin tüm askerî, malî gücüyle savaşı devam ettirmesi gerekiyordu. Bu mücadelenin devamını tehlikeye sokabilecek görünürdeki en büyük engel ise savaşı sürdürmek için gerekli olan potansiyeldi. Burada sırf orduların cephedeki performansları değil aynı zamanda ulaşım ağlarından malî duruma, işe olanaklarına kadar daha kapsamlı bir yeterlilik söz konusudur. Osmanlı Devleti'nin ise seferberlik hazırlıkları sırasında bunu sağlayamayacağı ortaya çıkmıştır. Balkan Savaşları devletin hem bütçesini hem de askerî durumunu ciddi biçimde sarsmıştır. Savaşta ve gıyecek maddeleri gibi temel maddelerden oluşan altı aylık bir stokla girilse de savaşın uzaması ve ulaşım yollarının kapanması gibi gelişmelerin hesaba katılmaması savaşta Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır.¹² Savaştan çok kısa bir süre önce de Osmanlı hükümeti Trablusgarb ve Balkan Savaşları masraflarını karşılamak amacıyla yapılan istikrazlar ile İstanbul bankaları ve demiryolu şirketlerine olan borçları kapatabilmek için 24 Nisan 1914'te bir grup finans kuruluşu adına hareket eden Osmanlı Bankası ile borç imzalamıştır.¹³ İttifak anlaşmasından hemen sonra da müttefik Almanya'dan 5 milyon liralık bir avans alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin askerî yardımlar konusunda müttefikleri ile yaşadığı önemli bir gelişme Sırbistan yolunun 1915 yılı sonunda açılması olmuştur. Yolun açılması için askerî faaliyetler ve diplomatik müzakereler devam ettiği sırada Osmanlı orduları Çanakkale Cephesi'nde düşman devletler ile savaşıyordu. Ancak acil olarak müttefik devletlerin desteğine ihtiyaç vardı. Sırbistan yolunun açılması ile müttefik devlete yardım sağlanacaktı. Bu sayede hem Rusya'nın müttefikleri ile olan bağlan-

10 Zafer Toprak, İttihad Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Devletçilik, Homer Yayınları, İstanbul 2003, s. 101.

11 Mithat Aydın, "Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal (Atatürk)" Çanakkale Özel Sayısı, Yeni Türkiye, Ankara 2015, s. 721- 738.

12 Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler/ Tartışmalar*, (Ed. Osman Okyar), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975, s. 374.

13 Rıfat Önsoy, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları 1854-1914*, Turhan Kitabevi, Ankara 1999, s. 279.

tısı kesilecek hem de Osmanlı Devleti savaşı sürdürebilecekti. Ayrıca Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım edememesi Alman ekonomik çevreleri tarafından da büyük bir tehlike olarak görülüyordu. Yıllardan beri Osmanlı Devleti'ni bir pazar olarak gören Alman ekonomik çevreleri yolun açılmaması yüzünden Alman ticaretinin tehlikeye girmesinden endişe ediyorlardı.¹⁴ Aynı endişe Avusturya- Macaristan için de geçerliydi. Avusturya- Macaristan'ın Osmanlı Devleti ile olan ticaretinde bu ulaşım yolunun kullanılmaması savaştan önceki iktisadi ilişkilerin kesintiye uğraması demektir. Sırbistan yolu 1915 yılının sonunda açılmıştır. Bu gelişme ile Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile olan bağlantısı sağlanmıştır. Avusturya- Macaristan Enver Paşa'nın talebi doğrultusunda Osmanlı cephelerinde savaşmak üzere topçu birlikleri başta olmak üzere otomobillerden oluşan motorize birlikler yanında sıhhi birlikler göndermiştir. Bu birlikler 1915 yılının sonundan itibaren Çanakkale Cephesi'nden başlayarak Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından İzmir'de, Sina- Filistin Cephesi'nde kullanılmıştır.¹⁵ Askerî birlikler yanında savaşın gerekliliği olan tarımsal ürünlerin ve hammaddenin ticaretine de devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nden Avusturya-Macaristan fabrikalarına çok miktarda maden gönderilmiştir.¹⁶ Bu sayede hem müttefik devlete savaş sırasında yardım edilmiş hem de Avusturya- Macaristan Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini güçlendirmiştir. Osmanlı Devleti'ne müttefiklerinden yapılan askerî yardımlara karşılık olarak incelenebilecek bir örnek Galiçya Cephesi'ne gönderilen Osmanlı birlikleridir. Bu çalışmada incelenen Galiçya Cephesi'ne 15. Kolordunun gönderilmesi kararı görünürde askerî yardım sağlamak için alınmış bir karardır. Ancak arka plandaki diplomatik ve askerî alandaki görüşmeler kararın askerî yardım kadar siyasi ilişkilerdeki önemini de ortaya çıkaracaktır.

3. 15. Kolordunun Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi Kararının Gündeme Gelmesi ve Kararın Gerçekleştirilmesi

Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn ve Enver Paşa 1915 yılının Kasım ayının sonunda Orşova'da bir araya gelmiştir. Görüşme sırasında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı maddi desteğin şartları gözden geçirilmiştir.¹⁷ Bu maddi destek karşılığını Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine askerî kuvvet göndermeyi teklif etmesinde bulmuştur. Dolayısıyla Enver Paşa ve Falkenhayn arasında Orşova'daki toplantıda konuşulan diğer bir konu da bu olmuştur.¹⁸ Enver Paşa, Orşova'da icap

14 Mustafa Çolak, "Çanakkale Savaşları ve Almanya", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:8, Sayı:16, 2010, s. 42.

15 Peter Jung, *Der k.u.k. Wüstenkrieg: Österreich- Ungarn im Vorderen Orient 1915-1918*, Styria Verlag, Viyana 1992.

16 Taylan Esin, "I. Dünya Savaşı'nda Tehcir ve Almanya ve Avusturya'ya Bakır İhracı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S: 233, 2013, s. 34-40.

17 Carl Mühlmann, *Das Deutsch- türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, Verlag Köhler & Amelang, Leipzig 1940, s. 106.

18 W.E.D. Allen, Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A history of the Wars on the Turco- Caucasian-Border 1828- 1921*, Cambridge University Press, Cambridge 1953, s. 325.

ederse altı adet birliği hizmete sunacağına söz vermiştir.¹⁹Söz konusu fikir Almanya, Avusturya- Macaristan ve Osmanlı Devleti tarafından ortak bir şekilde geliştirilmiştir. Çanakkale Cephesi'nin bu tarihte Osmanlı ordusu tarafından düşmandan tamamen temizlenmiş olması dolayısıyla burada savaşan birliklerin boşa kalması da bu düşüncenin gerçekleştirilmesi ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Ancak kararın hayata geçirilmesi önünde ciddi sorunlar vardı. Falkenhayn'ın hatıratında da belirttiği gibi Osmanlı Devleti, birliklerinin Avrupa cephelerinde kullanılmasını teklif etmiş olsa da birlikler askerî teçhizat ve kıyafet konusunda çok zayıftı ve eğitimlerinin de yetersiz olması nedeniyle bu birliklerden Avrupa cephelerinde bir fayda beklenilmesi gerçekçi değildi.²⁰ Ayrıca başka bir sorun da Osmanlı birliklerinin cepheletransferinin ne şekilde sağlanacağıydı. Tuna yolu tahıl, hububat taşıyıcılığı nedeniyle yoğundu. Belgrad- Niş- Sofya- Edirne demiryolunda ise Almanların iki treni, günlük olarak her iki yönde de gidip gelerek Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne savaş malzemesi Osmanlı Devleti'nden Almanya'ya da hammadde taşıyordu.²¹ Bu nedenlerden dolayı karar Şubat ayında uygulanmayıp askıya alınmıştır. Pomiankowski hatıratında kararın askıya alınması sebebi olarak Enver Paşa'nın sürekli fikir değiştirmesi sonucu Avusturya- Macaristan Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf'un bu fikirden vazgeçmesi olduğunu göstermiştir.²²

Enver Paşa için bu kararın gerçekleşmesi askerî olduğu kadar siyasi açıdan da mühimdi. Bronsart'ın Pomiankowski'ye belirttiğine göre Enver Paşa'nın, söz konusu birliklerin nakillerinin gerçekleşmemesi ihtimalinden dolayı korkuları vardı.²³ Bu karar gerçekleşmezse Osmanlı hükümeti buna olumsuz bir tepki gösterecekti. Ayrıca İtilaf devletleri de İttifak devletleri arasında böyle bir kararın gündemde olduğunu tahmin ediyordu. Eğer karar gerçekleşmezse o zaman İtilaf devletleri tarafından Rusya'nın Doğu Anadolu'daki taarruzlarında başarı elde ettiği düşünülecekti ki Enver Paşa, İtilaf devletlerinin bundan faydalanmasını önlemek istiyordu. Pomiankowski'nin bu yorumuna göre Enver Paşa için birliklerin Avrupa cephelerine gönderilmesi İtilaf devletleri nezdinde ortaya çıkacak büyük bir başarı demektir. Bu sayede Enver Paşa, Osmanlı cephelerindeki askerî durum iyi gittiğinden dolayı boşa kalan Osmanlı birliklerinin Avrupa cephelerine gönderdiği izlenimini yaratacaktı.

Aradan birkaç ay geçtikten sonra Ruslar, 4 Haziran'da Brussilov taarruzu ile Avusturya- Macaristan ordusuna ağır bir darbe indirmiştir.²⁴ Avusturya- Macaris-

19 KA, KM, Op. Abt. 507, 22028/II, Pomiankowski'den, 25 Şubat 1916.

20 Erich von Falkenhayn, *Die Oberste Heeresleitung 1914-1916*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin 1920, s. 175.

21 KM, KA, Op. Abt. 507, 21573, Pomiankowski'den Telgraf, 7 Şubat 1916.

22 Josef Pomiankowski, *Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches: Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges*, Amalthea Verlag, Viyana, 1928, s. 230.

23 KM, KA, Op. Abt. 507, 22757, Pomiankowski'den Telgraf, 12 Mart 1916.

24 Cihat Akçakayalıoğlu, "15. Türk Kolordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda Galiciya'ya Gönderilmesi ve Ordudaki Harekata Kısa Bir Bakış", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:7, Sayı:14, 1982, s. 22.

tan ordusu çok sayıda askerini bu saldırıda yitirmiştir. Brussilov saldırıları 1914 ve 1915 yıllarındaki saldırılar ile de birleşince Habsburg insan gücü havuzu boşalmış oldu.²⁵Ayrıca 1916 yılında İtalya da savaşa girmiştir. Avusturya- Macaristan askerî güçlerini İtalya için de kullanmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Almanya ve Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanları Falkenhayn ve Hötendorf'un aralarının açık olması İtalya'ya karşı Almanya'dan askerî bir destek gelmesini engellemiştir.²⁶Brussilov taarruzu Falkenhayn'ın konuyu 27 Haziran'da tekrar gündeme getirmesine neden olmuştur.²⁷Osmanlı Devleti savaş sırasında müttefiki Avusturya- Macaristan'a ortak düşman Rusya ile olan mücadelede destek olabilirdi. Osmanlı hükümeti Galiçya Cephesi'ne 15. Kolorduya bağlı iki tümen olan 19. ve 20. Tümenleri gönderme kararını 10 Temmuz 1916 tarihinde kesinleştirmiştir. Bundan sonra yapılması gereken cepheye yapılacak olan sevkیات için hazırlıklara başlamaktı. Galiçya Cephesi'ne gönderilecek olan kolordu Çanakkale Cephesi'nde savaşmış deneyimli subaylardan ve askerlerden oluşmaktaydı. Ayrıca kolordunun hazırlıkları için de Enver Paşa özel bir çaba göstermiştir. Enver Paşa'nın emri uyarınca 15. Kolorduyu oluşturan birlikler otuz iki yaş altı, fiziksel olarak düzgün ve sağlıklı görülen genç subaylardan seçilmiştir.²⁸15. Kolordunun hazırlıkları yeterince tamamlanamasa bile 23 Temmuz 1916 tarihinde ilk kafiye Galiçya'ya doğru yola çıktı.²⁹

Müttefik Avusturya- Macaristan'a bu desteğin Osmanlı Devleti tarafından sağlanması askerî karar alıcıları da ikiye bölmüştür. Alman generallerinin kaleme aldıkları raporlarda Osmanlı Devleti'nin savaştaki askerî durumu hakkında yapılan değerlendirmelerde Galiçya Cephesi'ne gönderilen birliklere de değinilmiştir. Örneğin Schellendorf'a göre savaşın asıl sahası Batı Cephesi'ydi. Osmanlı coğrafi durumu, askerî ve ekonomik kudreti itibarıyla bu savaşta ancak ikinci derecedeki bir cephe değerindeydi. Bu sebeple kullanılması mümkün görülen bazı kuvvetlerin esas muharebe cephelerine gönderilmesi savaşın esas ilkelerindendi.³⁰Liman von Sanders'e

25 Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, (çev. Mehmet Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 195. Alman General Erich Ludendorff da hatıratında savaşın başındayken bile Avusturya ordusunun kıymetli bir muharebe unsuru olmadığını ve tren hatlarının da bütünüyle yetersiz olduğunu yazarak Üçlü İttifakın yalnız siyasi bir ittifakken Fransa- Rus ittifakının ise açıkça askerî mahiyette olduğunu altını çizer. Erich Ludendorff, *Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım*, (yay. haz. Asiye Yıldırım), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2014, s. 76.

26 Norman Stone, *Birinci Dünya Savaşı*, (çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 82.

27 Mühlmann, *Das Deutsch-türkische Waffenbündnis*, s. 107.

28 Oya Dağlar Macar, "Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesine Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi- Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Yıl: 5, S: 10, 2006, s. 55. Birliklerin eğitimleri, donanımları hakkında dönemin Osmanlı basını da övgü dolu haberler yapmıştır. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dağlar Macar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının...", s. 60.

29 Dağlar Macar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının...", s. 54.

30 Dağlar Macar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının...", s. 48.

göre ise Galiçya'ya asker gönderilmesi fikri başından beri yanlıştı. Topraklarının çoğu düşmanlar tarafından işgal edilmiş olan ve neredeyse en son vatandaşını bile askere almak zorunda kalan bir devletin dışarıya birlik göndermemesi gerekirdi.³¹ Avrupa'ya gönderilen birliklerin en iyi subaylar ve erler arasından seçilmesi ve teçhizat, giyecek olarak da en iyilerinin verilmesi geride kalan birliklerin kalitesinin sürekli düşmesine neden olmuştur.³²

4. Kararın ve Birliklerin Galiçya Cephesi'ne Gelişlerinin Avusturya-Macaristan Basınındaki Yankısı

Osmanlı birliklerinin Galiçya Cephesi'ne gönderileceği haberi Avusturya- Macaristan basınında da yer buldu. Temmuz ayının sonundan itibaren gazeteler konu hakkında haber yapmaya başlamışlardır. Gazetelerin birçoğu birliklerin gelişini dostlukla ve sevinçle selamladıklarını yazan haberler ile duyurmuşlardır. Gazetelerde birliklerin eğitimleri ve donanımlı olduklarına dikkat çekilmiştir. Örneğin *NeuesWienerJournal* birliklerin özellikle görünümü hakkında övgü dolu bir şekilde yazmıştır. Subaylar, Alman eğitimi verilen modern okullarda okumuşlardı ve iyi bir eğitim almışlardı.³³ *Neue Freie Presse* ise bu gelişmeyi İttifak devletlerinin cephedeki birliği olarak yorumladı: "...Türk askerleri yüzyıllardan beri savaş meydanlarında cesaretleri ile biliniyor. Rusya ve müttefikleri önce deniz yoluyla İstanbul'u ele geçirmeyi planladılar. Rusya şimdi de Galiçya, Bukowina üzerinden karayolu ile Boğazları zorlamak istiyor. Cepheler değişse de Çariçe Katerina zamanından beri Petersburg'un savaş amacı aynıdır. Bu sebeple Balkanlar'ın kaderi ve Tuna ile Akdeniz arasında yaşayan halkların geleceği Türkiye'nin bağımsızlığından ayrı düşünülemez. İstanbul çarlığın başkenti olduğunda Balkanlar'da yaşayan halkların bağımsızlığı ve büyük Avrupa tarihi ile olan ilişkileri de sona erdirilecek. Türkiye ezeli düşmanı, bütün kötülüklerin sebebi ve Panslavizmin gaddarlığı ile savaşıyor. Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya- Macaristan ittifak sayesinde kan kardeşi oldular. Sırbistan'ın işgali ile Tuna yolu açıldı ve İstanbul ile bağlantı kuruldu. Boğazların güvenliği sağlandı. Şimdi de Türk askerleri Galiçya'ya yardıma geliyorlar."³⁴ Gazetede çıkan haber dönemin müttefik propagandasına uygun şekilde yazılmıştır. Savaşta ki kardeşlik, yardımlaşma vurgusu haberdehâkimdir. Ayrıca ortak düşman Rusya'nın da altı çizilmiştir. Osmanlı Devleti, Galiçya'ya müttefikine yardım kadar kendi ezeli düşmanı Rusya ile de savaşmaya gidiyordu. Galiçya Cephesi'ne birliklerin gelişi ile gazetede birkaç gün sonra bir haber daha yapılmıştır. Haberi yapan savaş muhabiri Alexander Roda Roda, Lemberg'e gelen birliklerin halk tarafından büyük bir sempati ile karşılandığını yazar: "...Askerler birinci sınıf savaş materyaline ve kıyafetlere sahipti. Yolculukları uzun sürmüş olsa da herhangi bir yorgunluk belirtisi yoktu. Avusturya- Macaristan

31 Mühlmann, *DasDeutsch-türkischeWaffenbündnis*, s. 107.

32 Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, (çev. Eşref Bengi Özbilen) İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.168.

33 "Die Türken für Galizien", *NeuesWienerJournal*, 30 Temmuz 1916, s. 3.

34 "TürkischeTruppen in Galizien", *Neue Freie Presse*, 28 Temmuz 1916, s.1.

Genelkurmay Başkanlığı demiryolları idaresi ile iletişime geçerek askerlerin ulaşımı için gerekli özveriye göstermişti. Türk birliklerinin Galiçya ve Wolhynien'e gelişleri anlık bir karar değil, aksine uzun süredir planlanan bir düşünenin sonucuydu. Düşman devletler de savaş sırasında birbirlerine cephelerde yardım ediyorlardı. Ancak Türk birlikleri Galiçya'ya düşman devletlerinki gibi müttefike yardım amacıyla gelmemişlerdi. Türk birlikleri ezeli düşmanları Rusya'ya karşı Avusturya- Macaristan ile omuz omuza savaşmak için gelmişlerdi.”³⁵Roda Roda'nın haberinde de Rusya vurgusu ön plandadır. Alman NordDeutscheZeitung da konu hakkında bir haber yaptı.³⁶ Gazetede çıkan haberi, Pester Lloyd isimli Almanca haber yapan Macar gazetesi de bir gün sonra gazetesine taşımıştır. Haber, “...Almanya ve Avusturya- Macaristan Osmanlı Devleti'ne askerî teçhizat ve mühimmat sağlamada yardımcı oldu. Şimdi Osmanlı Devleti de kendi cephelerinde kullanmadığı boşa kalan birliklerini bu askerî yardımlara bir karşılık olarak Galiçya'ya göndermek istiyor. Ne kadar cesaretli olduklarını savaş meydanlarında kanıtlayan Türk askerlerinin Galiçya Cephesi'ne gelmeleri mutluluk vericidir. Bu yardım Rusya'nın Fransa'ya yaptığı yardımdan farklı bir yardımdır. Rusya ve Fransa arasındaki yardımlaşma siyasi amaçlı. Oysaki Türk askerlerinin Galiçya Cephesi'ne gelmeleri dört müttefik devletin askerî rezervlerinin ekonomik bir şekilde kullanılması amacıyla alınmış stratejik bir değer taşıyor. Başka bir fark da birliklerin nakliyesi sırasındaki problemdir. Rusya'nın kötü şartlardaki ulaşım sistemleri İtilaf devletlerinin birbirleri ile olan yardımlaşmasını olumsuz etkilese de Osmanlı Devleti'nin Avusturya- Macaristan ile olan ulaşım bağlantısı kusursuzdur. Bu açıklamalar Rus basınında Kafkasya Cephesi'ndeki Rus başarıları hakkında yazılan yalan haberlere etkili bir cevap olacaktır.” şeklindeydi.³⁷

5. Avusturya- Macaristan Dış Politikasında Kararın Yeri

Osmanlı birliklerinin Galiçya Cephesi'ne gönderilmesine askerî çevreler karar vermiştir. Karar kesinleştikten sonra konu basının da gündeminde yer almıştır. Bunlara ilave olarak karar diplomatik temsilciler tarafından da ittifakın diğer bir yüzü olan siyasi ilişkilerin bu karardan ne şekilde etkileneceği yönünde tartışılmıştır. Birliklerin gönderilmesi fikri henüz tartışılırken, Enver Paşa ve Avusturya- Macaristan Büyükelçisi Johann Markgraf von Pallavicini arasında konu ile alakalı bir görüşme yaşandı. Pallavicini'ye göre Enver Paşa iki birliği Avrupa cephelerine göndererek İtilaf devletlerini etkilemek istiyordu. Böylece İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'nin kendi cephelerinde yeterli sayıda birliği olduğu izlenimini edinecekti. Kamuoyu nezdinde de iyi bir izlenim yaratılacaktı. Ayrıca Enver Paşa iki birliği Avusturya- Macaristan ordusunun hizmetine sunarak Avusturya- Macaristan'ı büyük bir borç altına sokmak niyetindeydi. Rus cephesinde savaşan iki birlik karşılığında Avusturya- Macaristan'dan da Kafkasya Cephesi'nde bir destek beklemenin önü açılacaktı. Enver Paşa'nın düşünce

35 “Das Eingreifentürkischer Truppen an unser Nordostfront”, *Neue Freie Presse*, 30 Temmuz 1916, s.3.

36 “Die türkische Verbände in Galizien”, *NordDeutsche Allgemeine Zeitung*, 27 Temmuz 1916, s.1.

37 “Der Feldzug gegen Rusland”, *Pester Lloyd*, 28 Temmuz 1916, s. 14.

biçimini çok iyi bildiğini iddia eden Pallavicini karara siyasiaçından bakarak bu fikre karşı olduğunu belirtti.³⁸

Karar kesinleştiği dönemde Osmanlı devlet adamları müttefiklerine Osmanlı Devleti'nin savaş sırasındaki genel durumu hakkında son derece olumlu beyanlar veriyorlardı. Osmanlı devlet adamlarının bu olumlu beyanları sırf Pallavicini'nin değil, Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Metternich'in de dikkatini çekmiştir. Osmanlı devlet adamları her şeyi toz pembe bir çerçevede anlatsalar da kendi aralarında durum ile alakalı şüphesiz farklı yorumlar yapıyorlardı.³⁹ Nitekim Pallavicini'nin konu hakkında yazdığı bu raporun devamına göre Osmanlı cephelerinde durum pek de iyi gitmiyordu. Trabzon, Bayburt, Erzurum, Bitlis ve Van gibi önemli yerler Rusya tarafından işgal edilmişti. Osmanlı ordusunun büyük bir sorunu olan asker kaçaklarının sayısı giderek artıyordu. İzzet Paşa'nın Rusları Erzurum ve Erzincan'dan çıkarmak için yapacağı taarruz da ulaşım olanaklarının yetersizliği gibi nedenlerden dolayı sonuçlanmamıştı. Rusya, Trabzon ve Samsun arasındaki askerî faaliyetlerini de arttırmıştı. Ayrıca Rus birliklerinin Sivas'ın içlerine doğru ilerlemesi ihtimali de bölgenin Müslüman kimliği nedeniyle İstanbul'da son derece olumsuz bir etki yaratabilirdi. Bütün bu şartlar altında Galiçya'ya birlik göndermek hayret edilebilecek bir karardı. Rus işgalleri ve Arabistan İngiliz tehlikesi altındayken Osmanlı devlet adamlarının iyimser tutumları gerçekçi değildi. Deneyimli diplomat Pallavicini 1916 yılının Ağustos ayında müttefiki Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu bu şekilde tasvir etmiştir. Osmanlı Devleti 1916 yılında Ocak ve Ağustos aylarında Almanya'dan yeniden avans almıştır.⁴⁰ Bu avanslar ve Sırbistan üzerinden gelen yardımlar Osmanlı Devleti'ne büyük bir fayda sağlamıştır. Ancak demiryolundaki ulaşım sıkıntıları gibi yapısal bazı sorunlarda bir çözüme gidilmemiştir. Bütün bu gözlemler bir araya geldiğinde Pallavicini'nin de belirttiği gibi Osmanlı hükümetinin Galiçya'ya asker gönderme fikri pek de gerçekçi değildi. Metternichde, Enver Paşa'nın bu askerî yardımı ileride Almanya'dan isteyeceği siyasi taleplere karşı haklı bir sebep olarak gösterebileceği düşüncesindeydi.⁴¹ Görüldüğü gibi Metternich'in ve Pallavicini'nin korkuları ve uyarıları aynı yöneydi.

1916 yılında Avusturya- Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında bir avans anlaşması imzalandı. Cavid Bey'in uzun süren müzakereleri sonucunda Avusturya ve Macar bankalarından oluşan bir konsorsiyum Osmanlı hükümetine kredi açmayı Haziran ayında kabul etti.⁴² Bu kredi Avusturya ve Macar fabrikalarına verilen siparişlerin ödenmesinde kullanılacaktı. Bu sayede Almanya ile olduğu gibi Avusturya- Ma-

38 HHSStA, PA I- 946, Pallavicini'den Burian'a, Nr. 22/P. 17 Mart 1916.

39 HHSStA, PA I- 946, Pallavicini'den Burian'a, Nr. 60/P. 8 Ağustos 1916.

40 Hazım Atıf Kuyucak, *Para ve Banka*, c.I, Işıl Matbaası, İstanbul 1947, s. 343-344.

41 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire: 1914-1918*, Princeton University Press, New Jersey 1968, s. 131.

42 Hasan Babacan, Servet Avşar (haz.), *Cavid Bey: Meşrutiyet Ruznamesi*, C:3, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 197.

caristan ile olan ticaret de devam edebilecekti. Kredi anlaşması imzalandıktan sonra Enver Paşa ve Pallavicini bir araya gelerek bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşme sırasında Enver Paşa söz konusu avans için Pallavicini'ye kendisinin desteği ve gayretinden dolayı teşekkür ettikten sonra Osmanlı hükümetinin de monarşinin bu desteğine karşılık olarak Galiçya Cephesi'ne 35.000 asker gönderdiğini söyledi. Pallavicini de buna cevap olarak verilen avans ile Galiçya'ya gönderilen asker arasında hiçbir şekilde bir bağlantı olamayacağı cevabını verdi. Galiçya'ya asker gönderme iki devletin genelkurmay başkanlıkları arasında verilmiş bir kararken, ikincisi yani avans meselesi özel bankalar arasında alınmış bir karardır.⁴³

Siyasi açıdan diğer bir uyarı da Alman Hariciye Nezareti Müsteşarı von Jagow'dan gelmiştir. Müsteşarın, Falkenhayn'a belirttiği gibi Osmanlı Devleti bu karar ile hem Almanya'nın hem de Avusturya- Macaristan'ın koruyucusu rolünü oynayacaktı. İleride savaşa katılan devletler barış görüşmelerine meyilli olsalar bile Kafkasya ve Irak, Rus birlikleri tarafından tamamen boşaltılmadığı müddetçe bir barış anlaşmasından söz edilemeyecekti. Falkenhayn, Jagow'un bu uyarılarına ne yazık ki Almanya'nın özellikle de Avusturya- Macaristan'ın maskerî durumunun söz konusu politik sonuçları düşünemeyecek durumda olduğu cevabını verdi.⁴⁴ Kararın uygulanmasındaki temel neden cephelerdeki muharebelerin gidişatıydı. Kararın olası siyasi sonuçları gerek Alman gerekse Avusturyalı diplomatların tüm uyarılarına rağmen ikinci planda kaldı.

6. Sonuç

Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı ile alakalı tarih yazımında Galiçya Cephesi'nin özel bir yeri vardır. Galiçya Cephesi'ne giden birlikler tıpkı savaş sırasında Osmanlı cephelerine gelen Avusturya- Macaristan topçu birlikleri gibi burada sırf askerî açıdan değil manevi açıdan da zorluklarla karşılaşmışlardır. Dillerini ve kültürlerini bildikleri bir coğrafyada düşman devletlere karşı savaşmışlardır.

Bu karar etrafındaki tartışmalar sayesinde basının, askerî çevrelerin ve diplomatların tutumları bir arada görülebilmiştir. Her müttefikin hem askerî hem de sivil kanadı kararı farklı yorumlamıştır. Kararın alınmasındaki nedenlerin en geçerlisi Avusturya- Macaristan'ın cephedeki askerî durumunun giderek kötüleşmesiydi. Bu sebeple Osmanlı birliklerinin Galiçya Cephesi'ne gönderilmesi fikri önce askıya alınmış olsa da daha sonra tekrar gündeme taşınmıştır. Osmanlı hükümeti açısından ise kararın askerî nedeni müttefik devlete yardım etmek kadar Rusya'nın Kafkasya'daki taarruzlarına ve İtilaf devletlerine karşı da olumlu bir tablo çizilebilmektir. Dönemin Avusturya- Macaristan basını ise bu gelişmeyi öncelikle Osmanlı Devleti'nin ezeli düşmanı Rusya'ya karşı savaşması olarak daha sonra da müttefik devletlerin birliklerini farklı cephelerde kullanmasının doğal bir sonucu olarak göstermiştir. Şüphesiz savaş sıra-

43 HHStA, A.R. F23-60, Pallavicini'den Hariciye nezaretine, Nr. 3076/A. 10 Ağustos 1916.

44 Mühlmann, *Das Deutsch- türkische Waffenbündnis*, s. 108.

sındaki basın üzerinde hükümetler tarafından ciddi bir baskı vardı. Bu sebeple basının konuyu Avusturya- Macaristan'ın yetersizlikleri çerçevesinde değerlendirmesi beklenemez. Diplomatik çevrelerde ise karara karşı çıkanlar Osmanlı Devleti'nin bu sayede eline bir koz geçtiği düşüncesinde olanlardı. Gerek Alman gerekse Avusturyalı diplomatlar açısından bu sebeple karar son derece yanlıştı. Savaşın cephelerdeki seyri askerî çevreleri kararı almaktan ve uygulamaktan alıkoymamıştır. Cephelerdeki koşullar karar ile gelecekte ortaya çıkabilecek olası siyasi sorunların önüne geçmiştir. Galiçya Cephesi örneği müttefiklerin birbirleri arasındaki askerî yardımların hangi bakış açıları ile karar verildiğini göstermek açısından dikkate değer bir örnektir. Savaş sırasında askerî yardım bağlamında alınmış kararların aslında savaştan sonra barış masasına oturacak müzakereciler tarafından son derece dikkatle atılması gerekli adımlar olduğunu da göstermiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Avusturya Devlet Arşivi
Kriegsarchiv:
KA-KM. Op. Abt. 507
Haus-, Hof-, und Staatsarchiv:
HHStA, PA I - 946

B. Gazeteler

NeuesWienerJournal
Neue Freie Presse
NordDeutscheAllgemeineZeitung
Pester Lloyd

C. Araştırmalar

- Akçakayalıoğlu, Cihat, “15. Türk Kolordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya'ya Gönderilmesi ve Ordudaki Harekata Kısa Bir Bakış”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:7, S.14,1982, s.17- 35.
- Aksakal, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı İmparatorluğu Son Savaşına Nasıl Girdi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Allen, W.E.D.,Muratoff, Paul, *CaucasianBattlefields: A history of the Wars on the Turco- CaucasianBorder 1828- 1921*, Cambridge UniversityPress, Cambridge 1953.
- Aydın, Mithat, “Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde Mustafa Kemal (Atatürk)”, Çanakkale Özel Sayısı, Yeni Türkiye, Ankara 2015, s.721-738.
-,“Diplomasi Oyununda Aktörler ve Figüranlar: Berlin Kongresi'nde Büyük Devletler ve Bulgaristan”, *Türk Tarihinde Balkanlar/ Balkans in the Turkish History*, C.2, Ed. Zeynep İskefiyeli, M.Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SABAMER) Yayınları, Sakarya 2013, s.771-812.
-, “İngiliz- Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877- 1878)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 38, 2008, s. 253-288.
- Babacan, Hasan, Aşar, Servet (haz.), *Cauid Bey: Meşrutiyet Ruznamesi*, C:3, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- Babuna, Aydın, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, (çev. Hayati Torun), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- Bridge, F.R., “Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu:1900-1918”, *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler*, (yay. haz. Marian Kent), (çev. Ahmet Fehmi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 36-59.
- Çolak, Mustafa, “Çanakkale Savaşları ve Almanya”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:8, Sayı:16, 2010, s. 35- 47.
- Dağlar Macar, Oya, “Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, S: 10, 2006 s.45-76.
- Eldem, Vedat, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri: Metinler/ Tartışmalar*, (Ed. Osman Okyar), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s. 373-408.

- Elmacı, Mehmet Emin, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Güç Olarak Boykotun Siyasete Yansımı: 1908 Avusturya Boykotajı Örneği”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:3, S.6, 2005, s. 89- 112.
-, İttihat- Terakki ve Kapitülasyonlar, Homer Yayınları, İstanbul 2005.
- Erickson, Edward, J., *Size Ölmeyi Emrediyorum: Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu*, (çev. Mehmet Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- Esin, Taylan, “I. Dünya Savaşı’nda Tehcir ve Almanya ve Avusturya’ya Bakır İhracı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S: 233, 2013, s. 34-40.
- Falkenhayn, Erich von, *Die Oberste Heeresleitung 1914-1916*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin 1920.
- Fromkin, David, *Avrupa’da Son Yaz: 1914’teki Büyük Savaşı Kim Başlattı?* (çev. Ahmet Şükrü Durukan), Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Jung, Peter, *Der k.u.k. Wüstenkrieg: Österreich- Ungarn im Vordenen Orient 1915-1918*, Styria Verlag, Viyana 1992.
- Kuyucak, Hazım Atf, *Para ve Banka*, c.I, Işıl Matbaası, İstanbul 1947.
- Ludendorff, Erich, *Birinci Dünya Savaşı’nda Gördüklerimiz ve Yaşadıklarımız*, (yay. haz. Asiye Yıldırım), Dün Bugün Yarı Yayınları, İstanbul 2014
- Mühlmann, Carl, *Das Deutsch- türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, Verlag Köhler&Amelang, Leipzig 1940.
-, İmparatorluğun Sonu 1914: Osmanlı Savaşa Neden ve Nasıl Girdi? (çev. Kadir Kon), Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Önsoy, Rıfat, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları 1854-1914*, Turhan Kitabevi, Ankara 1999.
- Pomiankowski, Josef, *Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches: Erinnerungen an die Türkei aus der Zeit des Weltkrieges*, Amalthea Verlag, Viyana 1928.
- Quataert, Donald, *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş: 1881- 1913*, (çev. Sabri Tekay), Yurt Yayınları, İstanbul 1987.
- Sanders, Liman von, *Türkiye’de Beş Yıl*, (çev. Eşref Bengi Özbilen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Stone, Norman, *Birinci Dünya Savaşı*, (çev. Ahmet Fethi Yıldırım), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Toprak, Zafer, İttihat Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Devletçilik, Homer Yayınları, İstanbul 2003.
- Trumpener, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire: 1914-1918*, Princeton University Press, New Jersey 1968.
- Wallach, Jehuda, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, (çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.